

THE PROBLEM OF DEVELOPING THE PROFESSIONAL REFLECTION OF TO-BE-TEACHER STUDENTS

PROBLEMA DEZVOLTĂRII REFLECȚIEI PROFESIONALE A STUDENȚILOR-PEDAGOGI

OVCERENCO Nadejda,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

<https://orcid.org/0000-0003-0048-2794>

Rezumat: Această lucrare este dedicată cercetării problemei dezvoltării reflecției profesionale a studenților-masteranți ai Programului de studii „Managementul educației preșcolare”. Autorul acordă atenție rezultatelor diagnosticului reflexivității și unei poziții metacognitive a studenților formați sub aspect profesional prin cursurile de Etică managerială și Psihologia influențelor sociale. Pe lângă descrierea experienței, este prezentată organizarea pregătirii acestora în contextual abordării reflexive. Se propune sistemul modular de instruire reflexivă orientată spre practică în pregătirea studenților-pedagogi.

Cuvinte-cheie: reflexie, reflexivitate, reflecție profesională, abordare reflexivă, instruire reflexivă, studenți-pedagogi.

Annotation: This paper is dedicated to examination of the problem of development of professional reflection. The author pays attention to the results of diagnostics of reflexivity and a metacognitive position of students at Murmansk State Humanities University (Murmansk, Russia) trained on the courses on pedagogy and psychology. In addition to the description of experience, organisation of their training in the way of the reflective approach is presented. The modular system of reflective practice- oriented instruction in training of students (future teachers-psychologists) is proposed.

Keywords: reflection, professional reflection, reflective approach, reflective training, student-pedagogues.

Introducere. Căutarea abordărilor inovatoare pentru formarea profesioniștilor în condițiile modernizării învățământului contemporan vizează atât sferile conținutului său, cât și tehnologiile de formare. Tehnologiile contemporane de predare sunt orientate în multe privințe pe procesele reflexive ale unei persoane.

Reflexia se referă la cunoașterea proceselor care se petrec înăuntrul conștiinței; întoarcerea conștiinței asupra ei înseși. Sinonime ale reflexiei: cugetare, gândire, meditare, părere. *Reflexivitatea* poate fi considerată ca fiind caracteristica individuală de bază a profesioniștilor moderni. Dezvoltarea reflexivității se manifestă în capacitatea unui om de a-și analiza acțiunile și comportamentul, de a-și percepe critic trăsăturile psihologice, de a-și vedea posibilitățile în autoajustarea activității și comportamentului. *Modelul reflexiv de predare* face posibilă crearea și utilizarea diferitelor condiții motivaționale, stimulative pentru autorealizarea resurselor educaționale individuale și a potențialului creativ al studenților. Analiza condițiilor efective de pregătire a specialiștilor în domeniul educației arată însă că în sistemul existent de învățământ superior nu se acordă suficientă atenție dezvoltării personale a studenților. Conștiința de sine a studenților nu este, practic, privită ca o resursă de formare și dezvoltare profesională a unui viitor specialist.

Experiența de pregătire a studenților arată că formarea poziției lor reflexive duce la complicații semnificative. Observăm că acest proces nu este pe deplin rezolvat. Componenta reflexivă în învățare, de regulă, iese sub formă de sarcini separate, nesistemizate, dar nu în tehnologiile educaționale integrale. Dificultățile specialiștilor neexperimentați în activitatea profesională sunt cauzate frecvent de insuficiența abilităților și a deprinderilor reflexive.

Orice student în formarea sa profesională pornește de la o teorie subiectivă privitor la viitoarea activitate profesională. Această teorie se formează pe baza a trei factori: ansamblul cunoștințelor dobândite, experiența de utilizare a acestor cunoștințe în activitatea reală și atitudinea specifică a acestei activități și a obiectului ei. Cu toate acestea, a avea astfel de cunoștințe nu implică utilizarea acestor cunoștințe în munca profesională reală. Trecerea de la posesia cunoștințelor declarative (imagini, reprezentări, concepte) la transformarea declarațiilor în modalități și metode de lucru (imagini operative, cunoștințe procedurale, proceduri) are câteva etape lungi. Formele academice tradiționale de studiu vizează doar stăpânirea conceptelor declarative și nu promovează dezvoltarea abilităților de rezolvare a problemelor profesionale practice. În același timp, tehnicile reflexive se referă la o tehnologie inovatoare de antrenament. Orientarea lor generală este definită ca transformarea

propriilor activități mentale și practice ale studenților prin mecanisme psihologice de reflecție.

Caracteristici ale modelului reflexiv în formarea profesională.

Tehnicile reflexive în formarea specialistului sunt aplicate în diverse domenii de mult timp. Actualmente este important să explorăm coordonata metodologică a mecanismului de formare reflexivității și de formare a specialistului din perspectiva abordării reflexive a activității de predare-învățare-evaluare. Reflecția vizează transformarea practicii sau situației profesionale existente. Prin urmare, *tehnica reflexivă presupune proces de cercetare*. Reflexivitatea va fi o condiție majoră a autodezvoltării profesionale. Următoarele scopuri ale instruirii sunt atinse prin intermediul procedurii de reflecție: găsirea independentă a unor noi forme de activitate pe baza analizei și reconstrucției critice și formarea sensului personal. În prezent sunt studiate activ procesele de formare a reflecției profesionale în mediul universitar. Cu toate acestea, este posibil să se afirme că acolo nu există tehnologii reflectorizante integrale care ar putea fi utilizate în predarea studenților [7].

Participarea, implicarea studenților în identificarea și soluționarea diverselor situații-probleme profesionale este o formă eficientă de tehnică reflexivă. Această imersiune ar trebui să fie însoțită de o analiză detaliată, pas cu pas, a muncii profesionale. În acest caz are loc operaționalizarea conceptelor pedagogice și psihologice. Practica de formare special organizată pentru studenți este una dintre modalitățile de operaționalizare a conceptelor psihopedagogice care sunt semnificative în munca profesională. Esența sa constă în decizia unei probleme educaționale într-o situație de muncă profesională reală, cu sprijin în jurul conceptelor psihologice corespunzătoare. În timpul acestor proceduri, studenții au o schimbare reflectivă a teoriilor subiective care privesc munca profesională. În schimb, modurile academice tradiționale de studiu și practica profesională spontană fac schimbări similare nesemnificative.

Ipoteza și metoda. Reflecția poate fi considerată ca fiind capacitatea formabilului de a intra în poziția de cercetare în ceea ce privește activitatea sa și față de el însuși (ca o personalitate) în scopul analizei, înțelegerii și estimării eficacității sale și prognozarea îmbunătățirii sale ulterioare.

Karpov [5] a analizat natura reflecției din perspectiva proceselor integrale în reglarea psihologică a activității și comportamentului, care constă dintr-un număr de procese mentale cele mai înalte, cum ar fi formarea scopului, anticiparea, proiectarea, planificarea, luarea deciziilor, controlul și autocontrolul. El a apreciat procesele metacognitive și reflexive ca fiind deosebit de importante, și a sugerat că procesul de reflecție acționează (ca bază și conținut al reflexivității) are trăsături individuale. Acest lucru creează o oportunitate de a îmbunătăți treptat nivelul de reflexivitate al studentului prin intermediul unor proceduri și tehnici special elaborate. Analiza reflecției, din punct de vedere al măsurii individuale a dezvoltării acesteia, permite identificarea unor diferențe importante în parametrii ei efectivi. Diagnosticarea reflexivității de către Karpov [6] permite definirea diferitelor *niveluri de dezvoltare a reflexivității: scăzut, mediu, optim și supraestimat*.

Calitatea procesului reflexiv depinde de mulți factori, dar cei mai importanți dintre aceștia sunt capacitatea analitică, erudiția generală, cunoștințele și experiența. Belkina, Revjakina [4], Karpov, Skitjaeva [6] și alții cercetători marchează dependența de reflexivitate și vârsta unei persoane și experiența în munca sa profesională. Modulina [8] a studiat logica și etapele formării proceselor reflexive la profesori și a identificat cinci *niveluri de formare a poziției lor reflexive: intuitiv, prescripțional, instrumental, creativ, metodologic*.

Cercetările realizate de Barysheva [3] în acest domeniu, ne-au inspirat și permis descoperirea tehnicilor de diagnosticare a reflexivității: *Metacognitive Awareness Inventory* și *Diagnostics of reflexivity*, instrumente elaborate de Karpov [6]. Eșantionul nostru a fost alcătuit din masteranzi-manageri educaționali de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, formați în cadrul cursurilor de *Etica managerială și Deontologie profesională și Psihologia influențelor sociale*.

Au fost determinate nivelurile de reflexivitate și abilitățile metacognitive ale masteranzilor. S-a presupus că masteranzii-manageri educaționali trebuie să aibă cele mai înalte niveluri de reflexivitate. Această calitate este necesară pentru activitatea profesională în domeniul managementului educațional. Datele obținute nu au demonstrat aceste așteptări. Masteranzii care au participat la studiul de diagnosticare au arătat rezultate relativ scăzute de

abilități metacognitive și reflexivitate. Cu alte cuvinte, dezvoltarea poziției reflexive a fost situată la *nivel intuitive*, după terminologia lui Modulina [8]. În consecință, aceștia se situau pe un nivel scăzut de dezvoltare a reflexivității. Pentru a corecta situația existentă au fost desfășurați pași specifici în dezvoltarea acestei calități necesare sub aspect profesional pentru managerii educaționali. Rezultatele psiho-diagnosticului, realizat în baza aplicării metodologiei elaborate de Barysheva [2-3] au servit drept prim pas în dezvoltarea unei noi tehnologii de organizare a practicii vocaționale/manageriale.

Programul de formare profesională special organizată pentru studenții-masteranzi. Acest Program de formare profesională pentru managerii educaționali a inclus tehnologii de instruire reflexive, elaborate de Barysheva [9], selectate și aplicate de noi. Programul de formare sa bazat pe respectarea principiilor educaționale cu privire la educația adulților, prioritatea de autoorganizare a activității acestora, stimularea reflecției, unitatea teoriei și practicii etc. Acest Program de formare sa bazat pe ideile despre condițiile deciziei eficiente a sarcinilor pedagogice, a competențelor și a activității productive a specialistului (Kuzmina (1967, 2002)); asupra ideilor despre abilitățile reflexiv-percepționale ale profesorilor (Rean (1999)); asupra ideilor despre dezvoltarea gândirii psihologice a formabililor prin metode educaționale active și acțiuni metodice speciale (Badmaev (1998)); asupra ideilor despre metodele de planificare și organizarea interactivității comune productive și creative a profesorului și educabilului (Lyaudis (1989, 2003)); asupra ideilor despre reflecție ca unul dintre cele mai înalte procese psihologice integrate (Karpov (2005)). Utilizarea unui astfel de Program de instruire bazat pe experiența proprie a formabililor a fost foarte fructuoasă.

Structura Programului formativ a fost unul de o natură extinsă și a constat din totalitatea modulelor cu sarcinile, conținutul și tehnicile specific dezvoltării reflexivității masteranzilor. Sunt câteva module care au loc în aula de instruire/formare profesională: modulul pregătitor, modulul observator-metodologic, modulul didactic, modulul de testare, modulul de generalizare. Fiecare modul se încheie cu analiza reflexivă a îndeplinirii funcției corespunzătoare. De asemenea, masteranzilor li se cere pentru studiul individual să elaboreze agenda/portofoliul analitic și reflectiv, destinate

cursurilor studiate. O realizare constantă a unei agende analitice este condiția fundamentală a studierii oricărui curs universitar. Fiecare curs s-a finalizat cu evaluarea performanței atinse de către masterand.

Discuții. Sistemul modular de instruire reflexivă orientat spre formarea reflexivității masteranzilor face posibilă stimularea proceselor de conștiință profesională a specialiștilor în domeniul managementului educațional. Implicarea activă a masteranzilor în rezolvarea problemelor de ordin pedagogic și psihologic și ciocnirile cu necesitatea operativă de a lua decizii optime, oferă masteranzilor o experiență individuală bogată și variată. În situațiile de rezolvare reflexivă a sarcinilor, masteranzii acceptă noi poziții personale, rezultate din schimbarea mentalității – o tranziție de la achiziția cunoștințelor la o conștientizare critică a responsabilității muncii intelectuale personale. Reflexivitatea poate fi văzută ca disponibilitate pentru introspecția teoriilor implicite ale formabilului. Conceptele pedagogice și psihologice care sunt prezente în conștiința unui masterand sunt un mijloc de astfel de introspecție. Sunt acele instrumente, datorită cărora are loc realizarea proceselor mentale, stărilor, proprietăților personale, caracteristicilor speciale ale comportamentului și caracteristicilor activităților personalității. Toate acestea achiziții sunt deosebit de valoroase ca rezultat al respectării componentelor reflexive ale conștiinței profesionale a masteranzilor-managerilor educaționali.

Tehnologiile reflexive, aplicate de noi, au fost următoarele: dialogul, feed-backul și influențarea meta-poziției masterandului. În studiul dat a fost întreprinsă o încercare de influență direcționată asupra proceselor reflexive ale masteranzilor cu ajutorul așa-numitelor tehnologii micro-sociale pe care Andreeva [1] le consideră ca forme de lucru de scurtă durată special organizate cu un grup în contextul micro-social al interacțiunii dintre studenți în procesul lor de formare profesională. Reflecția se realizează prin dialog cu un feedback. Într-un dialog se arată reflecția profesională și personală. Metoda dialogului dă naștere și la alte forme de reflecție, cum ar fi reflecția intelectuală (adică înțelegerea gândurilor altei persoane) și reflecția în activitate efectivă (se exprimă în alegerea unui act conform unei noi cerințe profesionale și standard). În cadrul studiului respective masteranzii au beneficiat de supravegherea mentorului la nivel de grup și la nivel individual. Forma grupului a presupus ca un mentor-supervizor să lucreze împreună cu mai mulți masteranzi. Au fost

prezente două forme de supraveghere individuală, adică de la profesor la student și de la egal la egal. Dialogurile între colegii studenți (în rolul lor de supraveghetori-formatori) și între student și tutore au fost considerate importante. Răspunsurile din partea tutorelui și a co-învățătorilor au oferit studenților oportunități de a pune întrebări și de a-și regândi propriile înțelegeri. Feedback-ul a oferit, de asemenea, studenților informații despre progresul studiului și competențele lor. Masteranzii și-au putut sistematiza arsenalul psihologic și pedagogic și contura strategii de autoperfecționare.

Cooperarea, lucrul în echipă a avut efect atât la nivel individual, cât și de grup. colectiv. Masteranzii au fost plasați în condițiile unui mediu formativ de antrenament reflexiv saturat datorită organizării deosebite a intercomunicației lor. Fiecare student a apărut în mod repetat la diferite niveluri de metapoziție datorită utilizării tehnologiei de reflexie dirijată și controlată. Procesul de supraveghere și feedback ia ajutat pe masteranzi să identifice probleme de autoînțelegere și autopercepție (proprietăți și comportamente personale, auto-reacția, influența acesteia asupra activității profesionale, atitudinea de sine în activitatea profesională); cunoștințe teoretice și acțiuni profesionale (percepția asupra modalităților și particularităților teoretice, practice și personale determină poziționarea studentului în activitatea sa profesională, de ce sunt utilizate anumite abordări teoretice și metodologice), procesul de dezvoltare a cunoștințelor teoretice și a tehnicilor practice; relațiile cu alte persoane în activitatea profesională.

Metoda de instruire reflexivă, construită pe implicarea participanților în procesul de predare-învățare și analiza ulterioară a acestuia, a stimulat în mod activ gândirea și acțiunile profesionale ale masteranzilor în atmosfera reală din punct de vedere psihologic a interacțiunii și apariției experiențelor proprii. Ca urmare a acțiunilor de formare a fost posibilă schimbarea orientării metacognitive a masteranzilor, care au atins nivelul superior al formării poziției reflectorizante. O situație preferabilă ar fi dacă toți masteranzii ar fi încurajați să întreprindă activități de reflexie în toate etapele formării lor profesionale. Extinderea aplicării sistematice a tehnicilor de reflexie necesită în același timp analiza eficacității acestora.

Concluzii. Dezvoltarea aspectelor metacognitive, reflexive ale mentalității profesionale este o problemă importantă a învățământului superior

modern. Modelul reflexiv de pregătire a specialiștilor din domeniul educational necesită a fi axat pe creșterea profesională și pe facilitarea potențialului personal al fiecărui student în parte. Un atare Model, axat pe dezvoltarea reflecției profesionale a studenților, se recomandă a fi aplicat de cadrele didactice universitare, iar practica universitarilor – îndreptată spre aplicarea unui set de metode și tehnici de lucru direcționate spre activarea unei poziții metareflexive valoroase a masteranzilor și considerată o condiție a formării reflexivității studenților. Aprobarea acestei versiuni a modelului reflexiv de antrenament mărturisește eficiența unei strategii de stimulare a interacțiunii ținând cont de diferite poziții metacognitive. Abordarea predării-învățării reflexive se merită a fi orientată pe dezvoltarea profesională și activarea potențialului personal al studentului, permițându-i să-și dezvolte competențele profesionale, planificarea reală a sarcinilor și rezolvarea problemelor în situații de natură simulativă și reală. Astfel, aplicarea sistematică a tehnologiilor de instruire reflexivă va duce la conversiile pozitive esențiale ale calității formării specialiștilor în domeniul educației.

Bibliografie

1. АНДРЕЕВА О.С. Микросоциальные технологии и механизмы их воздействия на профессиональное самосознание студентов.
2. В: Сибирский психологический журнал. 2007, № 25, с. 84-86.
3. БАРЫШЕВА Т.Д. Рефлексивный подход к развитию профессионального сознания и самосознания будущих педагогов-психологов в условиях модернизации высшего образования. В: Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия «Педагогика, психология». 2011, № 3 (6), с. 47-50.
4. БАРЫШЕВА Т.Д. Элементы рефлексивного обучения в профессиональной подготовке будущих педагогов-психологов. В: Problems of Education in 21st Century (PEC 2009). 2009. Volume 18, с. 161-165.
5. БЕЛКИНА В.Н., РЕВЯКИНА И.И. Возрастная динамика развития рефлексии на разных стадиях педагогической профессионализации. В: Ярославский педагогический вестник. Ярославль: ЯГПУ. 2003, № 1 (34).

6. КАРПОВ А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. М.: Институт психологии РАН. 2004.
7. КАРПОВ А.В., СКИТЯЕВА И.М. Психология метакогнитивных процессов личности. М.: Институт психологии РАН. 2005.
8. ЛЯУДИС В.Я. Методика преподавания психологии. М.: МГУ. 2000.
9. МОДУЛИНА О.Б. Формирование рефлексивной позиции педагогов в процессе курсовой подготовки. В: Ярославский педагогический вестник. Ярославль: ЯГПУ. 2008, № 2 (55), с. 26-32.
10. BARYSHEVA T. Implementing self-reflection activities into teaching practice for students and trainees. In: Sh. McCarthy, V. Karandashev, M. Stevens, A.Thatcher, J.Jaafar, K.Moore, A.Trapp, Ch.Brewer, W.McKeachie, W.Gomes. (Eds.) Teaching Psychology Around the World: Volume 2. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, UK. 2009, p. 377-386.